

RUSKÁ LITERATURA: LITERÁRNÍ BYTÍ A BYTÍ LITERATURY

Oleg Proskurin: *Literaturnyje skandaly puškinskj epochi*. OGI, Moskva 2000.

L. N. Nazarova: *Vospominanija o Puškinskom dome*. Institut ruskoj literatury (Puškinskij dom) RAN, Sankt-Peterburg 2004.

G. F. Kovalëv: *Onomastičeskije etjudy: pisatel' i imja*. Voronežskij gos. universitet, Voronež 2002. *Reading for Entertainment in Contemporary Russia. Post-Soviet Popular Literature in Historical Perspective*. Ed. by Stephen Lovell and Birgit Menzel. Otto Sagner, München 2005.

I. V. Andrejeva – A. V. Bagko: *Pravoslavnaja Rossija v ruskoj literature. Kul'turologičeskij slovar'*. Izd. Flinta, Izd. Nauka, Moskva 2005.

Slavný ruský formalista Boris Ejchenbaum proslulý na vrcholu tohoto literárněvědného směru svým radikalismem byl původně (až do roku 1916) spíše filozofem literatury – takto pojímal například N. M. Karamzina a jiné (tyto studie jsou zachyceny ve slavném výboru z jeho raných studií *Napříč literaturou – Skvoz' literaturu*, 1924). Nicméně již ke konci 20. let 20. století znovu hledá novou polohu a tu pak – patrně i z ideologického donucení, ale jistě i zcela organicky – našel v pojmu „literaturnyj byt'“, tedy způsob života, bytí, existence literatury – takto napsal ještě několik prací, zejména o Lvu Tolstém jako korekturu své juvenilie o mladém Tolstoj; přidržel se jí i později jako literární historik a editor, například jedenáctisvazkového sovětského vydání N. S. Leskova z let 1956–58. Po návratech k imanentním metodám, k formalismu, k modernismu, avantgardě a postmodernismu, po hledání nových výkladů hermeneutických, dekonstruktivistických a jiných přichází opět ke slovu i „literaturnyj byt'“ (návrat byl v Rusku započat již v 70. a 80. letech minulého století tzv. funkčně historickým přístupem).

Proskurinova kniha o Puškinově době není sbírkou historických pomluv, i když i to je tu naznačeno. Najdeme v ní především pokusy o racionální uchopení řady literárních mýtů, záhad, nejasností či prostě událostí, jež zůstaly nedořečeny a tradují se v literární historii dál, hbitě opisovány z knihy do knihy. Autor se mimo jiné dotýká mýtu o stati admirála A. S. Šiškova, jež vlastně zahájila známý spor archaistů a novátorů (*Rassuždenije o starom i novom sloge Rossijskogo jazyka*, 1803). Autor dokumentuje, jak proslulý znalec církevní slovanštiny zde nemluvil přímo o Karamzinovi, ale jak obratně vpletl jeho díla do slohové (stylové) řady tvořené spíše jeho pokračovateli, jak strategicky zdařile vybral nejnepovedenější místa jejich stylu a jak za to učinil Karamzina odpovědným. Méně významné věci se týkají K. N. Batjuškova a Volné společnosti milovníků slovesnosti, věd a umění a řady dalších výkladů spojených s Puškinem a jeho přáteli, bez nichž bychom dobovou literaturu chápali neúplně nebo jinak. Zůstává nicméně otázka, jak daleko s těmito investigacemi jít; vždy totiž zůstane něco neznámého a nezmapovaného, skryté aluzivního, co nám zůstane – a možná i má zůstat – utajeno. Tato kniha je tedy spíše dialogem s tradičními schémata.

Zcela o jiné době pojednává **Ljudmila Nazarovová**. Především překvapí absolutně ledový, registrativní styl jejích memoárů, jejich určitá, snad i záměrná neuspořádanost a hlavně takřka nulové politické pozadí. Zdálo by se, že autorka, původně chemička, která se skrze úlohu průvodkyně v Puškinově domě a dalším studiem Pedagogického institutu stala vědeckou pracovnící, žila – a je to možná autentické – v uzavřeném světě, který se skládal z tehdejšího Leningradu (paměti zachycují dobu od poloviny 30. let 20. století, v příloze je i autorčino uralské dětství) a pak ze služebních cest do míst, kde kdysi žili ruští spisovatelé, zejména do středního Ruska a na Kavkaz, a na mezinárodní konferenze. I léta blokády a pro někoho evakuace opírající se o deníky jsou jako-by ztišená, nic se nedovíme o mrazivé době kolem roku 1948, kdy autorka právě obhajovala svou kandidátskou disertaci o Puškinových poemách, nic tu není o úskalích styku se zahraničím, vše je strnulé, koncentrované, zdrženlivé; připomíná mi to literární styl 70. let 20. století, kdy se řada věcí jen naznačovala. Nicméně i tak se zdá, že pracovat v Puškinově domě nebylo ani za Stalina, ani za Chruščova či Brežněva s Kosyginem nijak těžké, že tam bylo dost prostoru ke kreativní práci a bádání na dílech, která nakonec měla i trvalejší hodnotu – jak by toto období viděli jiní její kolegové, zůstává však otázkou. Podstatnou částí memoárů jsou medailony některých rusistů: klíčovým je autorčino vědecký patron Viktor Andronikovič Manujlov (1903–1987), dále B. Tomaševskij

M. P. Aleksejev, A. S. Bušmin, L. B. Modzalevskij, N. V. Izmajlov, D. A. Girejev, A. G. Jacevič aj. Jestliže se často tvrdí, že zacházení s literaturou nepřináší dlouhověkost, o lidech, o nichž Nazarová píše, to neplatí: jinak si nelze vysvětlit, že Manujlov s dlouholetým bronchiálním astmatem se dožil 84 let, známý prozaik gorkovského novorealistického kruhu kolem nakladatelství Znanije a korespondent našeho A. A. Vrzala, francouzský emigrant Boris Zajcev, s nímž autorka také vedla rozsáhlou korespondenci, kterou ve svazku uveřejňuje, se dožil 91 let, jiný její korespondent V. J. Vilenkin 86 let apod. Tato publikovaná korespondence je poměrně cenná, stejně jako vzpomínky na dětství (přelom 10. a 20. let 20. století a později).

Eseje onomastika **G. F. Kovaljova** mají dvě části: první je věnována literatuře, druhá vlastní onomastice jako lingvistické disciplíně. Metodologické poučení je přinejmenším jedno: bez lingvistiky a jejich disciplín nelze literární vědu pěstovat, ale stejně tak by se lingvista měl zabírat i tím, co se z jazyka vytváří. Kovaljov to dělá. Z jeho textu je zřejmé, že jméno a pojmenování je podstatnou součástí literárního artefaktu, bez něhož dílo vlastně nerozumíme. Jeho studie o vztahu autora k vlastnímu jménu, z něhož pak vyvozuje zacházení se jmény v díle je příkladem brilantního spojení vědeckého diskursu a umění vyprávět příběh. Nejsilnější místa jsou v pojednáních o I. Buninovi, M. Cvetajevové, J. M. Bulgakovovi, velmi zdařilé jsou analýzy A. Tvardovského aj. Že Ivan Bunin byl vzdáleným příbuzným V. A. Žukovského, je známo (jeho otcem byl statkář Bunin a matkou zajatá Turkyně Salcha, jméno mu dal sousední statkář), ale že je také příbuzným Anny Achmatovové, ví málokdo. Jméno Vasilije Ťorkina spojuje Tvardovskij (sám polského původu – Twardowski) se slovesy „teret“ (třít) a „terpet“ (trpět); u Anny Achmatovové konstatuje paměť na jména a zvláštní pojetí otčestva a dívčího přijmení. K A. Tvardovskému se váže i to, že jako šéfredaktor časopisu *Novyj mir* nutil spisovatele, aby měnili jména svých postav – většinou radil dobře (viz případ s G. Baklanovem a jeho novelou *Píd' země*) – a také historka, že když studoval s Bělorusem Alesem Kučarem, říkali o nich Rusové, že jde pan Twardowski se svým kočím („kučer“; jak vidno, nebyl to zcela nevinný žert, ale trochu jedovatý řetězec aluzí). Velcí spisovatelé si dovedli s jazykem pohrát; na hlubinnosti jejich chápání a užívání jazyka ostatně závisí i dlouhověkost jejich díla.

S německou důkladností je napsána kniha o ruské masové, triviální či populární literatuře. Spoluautoři a koeditoři (**Stephen Lovell** a **Birgit Menzelová**) ji opatřili důkladnými historickými studiemi o jednotlivých žánrech v ruské literatuře: detektivce, science fiction a fantasy, thrilleru (action thriller = rus. *bojeviki*), dívčí četby, tj. romantické prózy, a historické prózy. Mohli jen konstatovat, že v současném Rusku se méně čte, mnohem méně se kupují knihy a „tlusté žurnály“, ale že vzrůstá obliba tohoto masového čtiva, což však nelze odsuzovat, neboť „vysoká“ a „nízká“ literatura jsou v dějinách spojitě nádoby, jak ostatně ukazují i samy diachronní exkursy. Dílo je svého druhu encyklopedií ruské triviální literatury; najdeme v něm názvy bestsellerů a jejich autorů (mj. Viktor Docenko, Daniil Koreckij, Vjačeslav Rybakov, Jurij Nikitin, Marija Semjonova, A. Lazarčuk, Marina Juděnič, Darja Istomina aj.); zejména v některých oddílech jsou však uváděna i jména, jež se stala pevnou součástí „velké“ literatury: A. Solženicyn, I. Jefremov, Strugačtí, A. Vinogradov, V. Pikuľ, B. Okudžava aj. Je škoda, že autoři pojali své dílo jen jako přehled a analýzu této literatury, že je příliš nezajímalo také to, jak se stane, že z triviality se rodí velká literatura a naopak.

Stěží lze číst bez znalosti křesťanství a katolicismu s větším porozuměním evropskou středověkou a barokní literaturu, stěží lze pochopit ruskou literaturu bez informací o pravoslaví. Autoři slovníku o pravoslavném Rusku v ruské literatuře (**I. V. Andrejeva** a **A. V. Bagko**) se opírali jednak o uznávané lexikografické příručky (Daľ, Ožegov, novější slovníky archaismů, ale také Slovník Puškinova jazyka z roku 1956 za redakce V. V. Vinogradova aj.) a excerpovali díla autorů, která pokládali za signifikantní: Puškina, Lermontova, Gogola, Gončarova, Turgeněva, A. Ostrovského, Leskova, L. Tolstého, Bunina, L. Andrejeva, Šmeleva, Gorkého, Zajceva, Bělova, Šukšina aj. Rutinní, ale přehledná a užitečná práce.

Studium literárního bytí a bytí literatury je integrální součástí literární vědy; současně je však zřejmé, že nikoli jedinou: texty lze číst i bez archivního bádání. Dnešní ejchenbaumovský „literaturňj byt“ je spíše partnerem, oponentem a účastníkem dialogu, který se o literatuře dnes vede.

Ivo Pospíšil